

030058

DIA

CÂBİR b. HAYYÂN

Brody, Judit; Field, Judith; Jābir b. Hayyān; Ibn al-Haytham / Alhazen, Abū 'Alī al-Hasan, mathematician & physicist

A catalogue of books printed before 1641 in the Science Museum Library. Subject index compiled by J. Field & J. Brody .-- Science Museum, [London], 1979 :

Libraries | Bibliography | Museums & galleries | European Renaissance

- Marquet, Yves, *La philosophie des alchimistes et l'alchimie des philosophes – Jābir ibn Ḥayyān et les « Frères de la Pureté »*, Paris, Maisonneuve & Larose, 1988.
- Ruska, Julius, *Arabische Alchemisten*, Heidelberg, Winter, 1924, 2 vols. [Reprint Vaduz, Sändig, 1977.]
- Sezgin, Fuat, *Geschichte des arabischen Schrifttums, vol. 4: Alchimie, Chemie, Botanik, Agrikultur bis ca. 430 H.*, Leiden, Brill, 1971.

Recibido: 01/06/2015

Aceptado: 02/09/2016

03 Agosto 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
DİĞER CELEN DOKÜMAN

Cabir b. Hayyan 030058

0799

AL-QANTARA
XXXVII 2, julio-diciembre 2016

pp. 299-327

ISSN 0211-3589

doi: 10.3989/alqantara.2016.010

Iznīqī and Jābir, *Sirr* and *Miftāḥ*: Two Authors, Four Titles, One Alchemical Treatise

Iznīqī y Ḥābir, *Sirr* y *Miftāḥ*: dos autores, cuatro títulos, un tratado alquímico

Paola Carusi

Università di Roma 'La Sapienza', Rome

An alchemical Arabic treatise alternatively entitled *Miftāḥ al-ḥikma*, *Miftāḥ jannāt al-khuld*, *Sirr al-asrār* and *Sirr al-sārr wa-sirr al-asrār* is attributed in its manuscripts to two different authors: al-Iznīqī and Jābir b. Ḥayyān. In this article I briefly discuss some characteristic aspects of the treatise and its significance for the history of alchemy. These aspects include its ancient and important sources, such as the *Muṣḥaf al-jamā'a* (*Turba philosophorum*) and the *Kitāb al-Ḥabīb*, and its connection with the tradition of the artists and the activity of the workshop and laboratory, which first comes to the fore in Greek alchemy and later in Islamic alchemy. Furthermore, the work includes references to alchemical physical theories in which the influence of Islamic theology may perhaps be traced. This article, which summarises the results of investigations carried out over the last few years, could be considered as a kind of introduction to the edition and translation of the text currently in progress.

Key words: Jābir b. Ḥayyān, *Sirr*, *Miftāḥ*, alchemy, Mu'tazilite theology.

El tratado árabe alquímico titulado *Miftāḥ al-ḥikma*, *Miftāḥ jannāt al-juld*, *Sirr al-asrār* y *Sirr al-sārr wa-sirr al-asrār* se atribuye en sus manuscritos a dos autores diferentes: al-Iznīqī y Ḥābir b. Ḥayyān. En este artículo se discutirán brevemente algunos aspectos característicos del tratado y su importancia para la historia de la alquimia. Estos aspectos incluyen fuentes antiguas importantes, tales como el *Muṣḥaf al-jamā'a* (*Turba philosophorum*) y el *Kitāb al-Ḥabīb* y su conexión con la tradición de los artistas y la actividad de taller y laboratorio, que primero aparece en la alquimia griega y posteriormente en la islámica. Además, este trabajo incluye referencias a las teorías físicas alquímicas en las que la influencia de la teología islámica puede ser, tal vez, rastreada. Este artículo, que resume los resultados de las investigaciones llevadas a cabo durante los últimos años, podría considerarse como si fuera una introducción de una nueva edición y traducción del texto actualmente en curso.

Palabras clave: Ḥābir b. Ḥayyān, *Sirr*, *Miftāḥ*, alquimia, teología mu'tazilí.

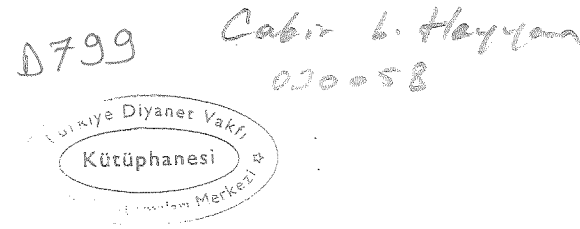
- Sourdel, Dominique, "al-Barāmika", in Hamilton A. R. Gibb et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, Leiden, Brill, vol. 1 (1959), pp. 1033-1036.
- Strohmaier, Gotthard, "Al-Manšūr und die frühe Rezeption der griechischen Alchemie. Ein Beitrag zur Rolle nichtliterarischer Kommunikation", *Zeitschrift für Geschichte der arabisch-islamischen Wissenschaften*, 5 (1989), pp. 167-177. [Reprinted in Gotthard Strohmaier, *Von Demokrit bis Dante. Die Bewahrung antiken Erbes in der arabischen Kultur*, Hildesheim, Zurich, New York, Olms, 1996, pp. 365-375.]
- Strohmaier, Gotthard, "Elixier, Alchimie und ein erster Beitrag von Heinrich Leberecht Fleischer", in Hans-Georg Ebert and Thoralf Hanstein (eds.), *Heinrich Leberecht Fleischer – Leben und Wirkung. Ein Leipziger Orientalist des 19. Jahrhunderts mit internationaler Ausstrahlung*, Frankfurt a. M., Peter Lang, 2013, pp. 63-73.
- Strohmaier, Gotthard, "Umāra ibn Ḥamza, Constantine V, and the invention of the elixir", *Graeco-Arabica* (Athens), 4, 1991, pp. 21-24. [Reprinted in Gotthard Strohmaier, *Hellas im Islam. Interdisziplinäre Studien zur Ikonographie, Wissenschaft und Religionsgeschichte*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2003, pp. 147-148.]
- Ullmann, Manfred, *Die Natur- und Geheimwissenschaften im Islam*, Leiden, Brill, 1972, Handbuch der Orientalistik, 1. Abt., Erg.bd. 6, 2.
- Ullmann, Manfred, *Wörterbuch der klassischen arabischen Sprache*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1957-2009, 2 vols.

Recibido: 01/06/2015

Aceptado: 02/09/2016

03 August 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELİN DÖRÜMAN

AL-QANTARA
XXXVII 2, julio-diciembre 2016
pp. 435-473
ISSN 0211-3589
doi: 10.3989/alqantara.2016.015

Sirr al-khalīqa and its influence in the Arabic and Persianate world: 'Awn b. al-Mundhir's commentary and its unknown Persian translation¹

Sirr al-jalīqa y su influencia en el mundo árabe y persa: el comentario de 'Awn b. al-Mundhir y su desconocida traducción persa

Mohammad Karimi Zanjani Asl
University of Bonn

In the Islamic period, Apollonius of Tyana (c. 15-100 CE) was well known both as "Lord of the Talismans" (*ṣāhib al-tilasmāt*) and as a Neo-Pythagorean-Hermetic philosopher. In his *Kitāb al-Aḥyār*, Jābir b. Ḥayyān cites "the Muslim advocates of Apollonius" (*aṣḥāb Balīnās al-Islāmīyūn*). The reference shows that Apollonius' most prominent work, *Sirr al-khalīqa*, was already famous in the Arabic-speaking world from very early on. This article gives an overview of citations of Apollonius in Islamic sources from different fields and of the works generally attributed to him. Furthermore, I review *Sirr al-khalīqa*, its influences on the Jābirian works and its reception in the Ismā'īlī tradition. This article additionally discusses an Arabic commentary of *Sirr al-khalīqa* by 'Awn b. al-Mundhir (4th/10th century), which is extant in a unique manuscript, and its hitherto unknown Persian translation. This Persian translation covers parts of Ibn al-Mundhir's work not available in the Arabic excerpt and is therefore an im-

En la época islámica, Apolonio de Tiana (15-100 d.C.) era conocido tanto como "Señor de los talismanes" (*ṣāhib al-tilasmāt*), así como filósofo neopitagórico y hermético. En su *Kitāb al-Aḥyār*, Jābir b. Ḥayyān habla de "los defensores musulmanes de Apolonio" (*aṣḥāb Balīnās al-Islāmīyūn*). La referencia muestra que el trabajo más prominente de Apolonio, *Sirr al-jalīqa*, ya era famoso en el mundo de habla árabe desde muy temprano. Este artículo proporciona una visión general de las citas de Apolonio en las fuentes islámicas de diferentes campos y de las obras, generalmente, atribuidas a él. Además, reviso en *Sirr al-jalīqa*, sus influencias en las obras jābirianas y su recepción en la tradición ismailí. Este artículo aborda además el comentario árabe de *Sirr al-jalīqa* de 'Awn b. al-Mundhir (IV/X), conservado en un manuscrito único, y cuya traducción persa era hasta ahora desconocida. Dicha traducción cubre fragmentos del trabajo de Ibn al-Mundhir, no disponibles en árabe, y, por lo tanto, es una fuente sustancial para la

¹ My thanks are due to Regula Forster for help with editing this article.

- Haq, Syed Nomanul, *Names, Natures and Things. The Alchemist Jābir Ibn Ḥayyān and his Kitāb al-Aḥjār (Book of Stones)*, Dordrecht, Kluwer, 1994.
- Hill, Donald R., "The literature of Arabic alchemy", in Michael J. L. Young et al. (eds.), *Religion, Learning and Science in the 'Abbasid Period*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, pp. 328-341.
- Käs, Fabian, *Die Mineralien in der arabischen Pharmakognosie. Eine Konkordanz zur mineralischen Materia medica der klassischen arabischen Heilmitelkunde nebst überlieferungsgeschichtlichen Studien*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2010, 2 vols.
- Lory, Pierre, *Alchimie et mystique en terre d'Islam*, [Paris], Verdier, 1989.
- Lory, Pierre, "Mots d'alchimie, alchimie de mots", in Danielle Jacquart (ed.), *La formation du vocabulaire scientifique et intellectuel dans le monde arabe*, Turnhout, Brepols, 1994, pp. 91-106.
- Polak, Jakob Eduard, *Persien. Das Land und seine Bewohner*, Leipzig, Brockhaus, 1865, 2 vols.
- Salmon, G[eorges], "Note sur l'alchimie à Fès", *Archives marocaines*, 7 (1906), pp. 451-462.
- Schütt, Hans-Werner, *Auf der Suche nach dem Stein der Weisen. Die Geschichte der Alchemie*, München, Beck, 2000.
- Sezgin, Fuat, *Geschichte des arabischen Schrifttums, vol. 4: Alchimie, Chemie, Botanik, Agrikultur, bis ca. 430 H.*, Leiden, Brill, 1971.
- Siggel, Alfred, *Decknamen in der arabischen alchemistischen Literatur*, Berlin, Akademie-Verlag, 1951, Veröffentlichungen Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Institut für Orientforschung, 5.
- de Smet, Daniel, "L'élaboration de l'élixir selon Ps.-Siġistānī. Alchimie et cosmogonie dans l'ismaélisme tayyibite", in Alexander Fodor, Kinga Dévényi and Tamás Iványi (eds.), *Proceedings of the 20th congress of the Union Européenne des Arabisants et Islamisants (Part two), Budapest 10-17 September 2000*, Budapest, Budapest Studies in Arabic, 2003, pp. 25-35.
- Ullmann, Manfred, *Katalog der arabischen alchemistischen Handschriften der Chester Beatty Library*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1974-1976, 2 vols.
- Ullmann, Manfred, *Die Natur- und Geheimwissenschaften im Islam*, Leiden, Brill, 1972, Handbuch der Orientalistik, 1. Abt., Erg.bd. 6, 2.
- Viano, Cristina (ed.), *L'alchimie et ses racines philosophiques. La tradition grecque et la tradition arabe*, Paris, 2005, Histoire des doctrines de l'antiquité classique 32.
- Weisser, Ursula, *Das "Buch über das Geheimnis der Schöpfung" von Pseudo-Apollonios von Tyana*, Berlin, de Gruyter, 1980, Ars medica, 3. Abt., 2.
- Weyer, Jost, "Alchemie", in Hubert Cancik und Helmuth Schneider (eds.), *Der Neue Pauly*, Stuttgart, Metzler, vol. 1 (1999), cols. 445-448.

D799

 Cabir b. Ḥayyān
 030058

AL-QANTARA
 XXXVII 2, julio-diciembre 2016
 pp. 279-298
 ISSN 0211-3589
 doi: 10.3989/alqantara.2016.009

Aspects de l'ésotérisme chiite dans le Corpus Ğābirien : Les trois Livres de l'Élément de fondation

Aspects of Shī'ī Esotericism in the Jābir Corpus: The Three Books of the Element of Foundation

Pierre Lory

Ecole Pratique des Hautes Etudes, Paris

03 Ağustos 2017

Le vaste corpus alchimique attribué à Ğābir ibn Ḥayyān comporte d'importants éléments de doctrine chiite. L'alchimie elle-même y est décrite comme une science « imamique », dont le but est d'aider à l'accomplissement eschatologique de l'humanité. La présente étude vise à déterminer si ces éléments sont vraiment constitutifs de la rédaction du Corpus, ou bien s'ils peuvent résulter de simples interpolations dans des textes dont le contenu est purement alchimique. Sur la base d'un texte Ğābirien ancien, le triple *Kitāb al-Uṣṭuqus al-uss* I, II et III, cet article suggère que le rôle attribué aux Imams y est fondamental et originel. Simultanément, l'idée que l'alchimiste accompli atteint, par sa recherche individuelle, la science de l'Imam conduit finalement à affaiblir la visée chiite de départ.

Mot clé: Ğābir ibn Ḥayyān, alchimie, chiia, ésotérisme islamique, hermétisme, eschatologie.

The vast corpus attributed to Jābir b. Ḥayyān includes important elements of shī'ī doctrine. Alchemy itself is described as an 'imamic' science, the purpose of which is to help mankind achieve eschatological fulfillment. This article aims to determine whether these shī'ī elements are a fundamental part of the original Corpus Jābirianum, or if they are the result of a later set of interpolations. On the basis of one of the oldest jābirian texts, the *Kitāb al-Uṣṭuqus al-uss* I, II and III, this article concludes that in jābirian alchemical doctrine, the role of the Imam is fundamental to the reception and spreading of alchemy. At the same time, the idea expressed in this text that the alchemist could achieve a level of wisdom equal to that of the Imam purely through his own research ultimately leads to a weakening of these shī'ī positions.

Key words: Jābir ibn Ḥayyān, alchemy, Shī'ism, Islamic esotericism, Hermetism, mysticism, eschatology.

Un des aspects déroutants du corpus attribué à Ğābir b. Ḥayyān est sa composition en une multitude de brefs traités répartis en quelques collections plus vastes, sans plan d'ensemble apparent. La minutieuse enquête de Paul Kraus avait permis de tracer les contours de ces en-

- Rosenwein, Barbara, *Generations of Feeling: A History of Emotions, 600-1700*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015
- Solomon, Robert C., *True to Our Feelings: What Our Emotions Are Really Telling Us*, New York; London: Oxford University Press, 2007
- Sourdél, Dominique, *Le Vizirat 'abbāsīde de 749 à 936 (132 à 324 de l'Hégire)*, 2 vols., Damascus: Institut français de Damas, 1956-60
- Stetkevych, Jaroslav, *The Zephyrs of Najd: The Poetics of Nostalgia in the Classical Arabic Nasīb*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993
- Swain, Simon, *Seeing the Face, Seeing the Soul: Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*, Oxford: Oxford University Press, 2007
- Szombathy, Zoltán, Stop and Laugh over the Deserted Camping-Ground: Some Odd Uses of Imru' al-Qays' Ode, in: Miklós Maróth (ed.), *Problems in Arabic Literature*, Piliscsaba: The Avicenna Institute of Middle East Studies, 2004, 151-67
- Vadet, Jean-Claude, *L'Esprit courtois en Orient dans les cinq premiers siècles de l'Hégire*, Paris: G.-P. Maisonneuve et Larose, 1968
- Al-Zirikli, Khayr al-Dīn, *al-A'lām*, 8 vols., Beirut: Dār al-'Ilm li-l-Malāyīn, 1992¹⁰

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA CELEN DÖKÜLMÜŞ

03 Ağustos 2017

03 Ağustos 2017

The Abbasid Activist Ḥayyān al-ʿAṭṭār as the Father of Jābir b. Ḥayyān: An Influential Hypothesis Revisited

Caibir b. Hayyan
030058

Thijs Delva

KU Leuven — University of Leuven, Belgium

thijs.delva@student.kuleuven.be

Abstract

In 1927 Holmyard formulated the hypothesis that the Abbasid activist Ḥayyān al-ʿAṭṭār (“Ḥayyān the Perfumer”, fl. 98/717) was the father of the second/eighth century alchemist Jābir b. Ḥayyān. It will be shown here that this hypothesis is contradicted by two sources that have since been published (the third book of al-Balādhurī’s *Ansāb al-ashraf* and the anonymous *Akhbār al-ʿAbbās wa-wuldihī*). The implications of this finding for the question of Jābir’s historicity will also be explored. Although the references to Jābir in later sources (including a number of new ones that will be listed here) strongly suggest that he is not a historical figure, his historicity is still often accepted, or at least left open as a possibility. It will be argued that Holmyard’s hypothesis has been a crucial factor in this continued acceptance, and that its rejection probably also entails the rejection of a historical Jābir.

Keywords

Alchemy – Geber – Ḥayyān al-ʿAṭṭār – Jābir b. Ḥayyān – Jābir-problem

Introduction

Perhaps one of the most intriguing figures in the history of Arabic philosophy and science is the second/eighth century alchemist Abū Mūsā Jābir b. Ḥayyān

* I wish to thank the Institute for Advanced Arabic and Islamic Studies, Antwerp, Belgium, for the hospitality I continue to enjoy there when making use of the Institute’s library.

توسط یعقوب بن ماحر، برادرزاده موسی (۱۲۳۶-۱۳۰۴م) انجام گرفته است. این نسخه را ساموئل بن یهودا در ۷۳۵ق/۱۳۳۵م یا استفاده از نسخه‌ای که خود پیش‌تر از روی متن عربی فراهم کرده بوده، استنساخ کرده است (همان، ۹۴-۹۲). مؤلفان عبری زبان به نظریات جابر بسیار توجه داشته‌اند و در فاصله سده‌های ۷-۱۱ق/۱۳-۱۷م بارها به استنساخ اثر او پرداخته، یا نظریات او را نقل کرده‌اند (همان، ۱۰۱-۱۰۰، ۹۳-۹۲).

افزون بر این، آثار دیگری نیز به جابر منسوب است. یکی رساله‌ای است با عنوان شکل قطاع که زوتر آن را بخشی از همان کتاب اصلاح المجسطی می‌داند (ص ۱۱۹؛ نیز نک: قربانی، ۲۱۳) و دیگری شرح اصول اقلیدس (همانجا). به گفته سزگین در نسخه‌ای عبری از شرح اصول اقلیدس، از جابر به عنوان مؤلف یاد شده است (GAS, V/110).

مآخذ: ابن میمون، دلالة الحائرين، به کوشش حسین آتای، آنکارا، ۱۹۷۴م؛ حاجی خلیفه، کشف الظنون، به کوشش فلوگل، لایپزیگ، ۱۸۵۲م؛ جابر بن اقلح، اصلاح المجسطی، نسخه خطی کتابخانه اسکوربال، شه ۹۳۰؛ قربانی، ابوالقاسم، زندگی‌نامه ریاضی‌دانان دوره اسلامی، تهران، ۱۳۶۵ش؛ قنطی، علی، تاریخ الحکماء، به کوشش یولیوس لپرت، لایپزیگ، ۱۹۰۳م؛ نیز:

Ablwardt, Al-Bīḥrī, On the Principles of Astronomy, tr. and ed. B. Goldstein, London, 1971; Dictionary of Scientific Biography, New York, 1973; Duhem, P., Le Système du monde, Paris, 1954; ESC²; GAS; Lay, J., «L'Abregé de l'Almageste: un inédit d'Averroès en version Hébraïque», Arabic Science and Philosophy, Cambridge, 1996, vol. VI; Lorch, R. P., Arabic Mathematical Sciences: Instruments, Texts, Transmission, London, 1995; id., «The Astronomical Instruments of Jābir ibn Aflah and the Torquetum», Centaurus, 1976, vol. XX; id., «The Astronomy of Jābir ibn Aflah», ibid, 1975, vol. XIX; Samsó, J., Ibn al-Haytham and Jābir ibn Aflah's Criticism of Ptolemy's Determination of the Parameters of Mercury», Suhayl, Barcelona, 2001, vol. II; Suter, H., Die Mathematiker und Astronomen der Araber und ihre Werke, Leipzig, 1900; Sayili, A., The Observatory in Islam, Ankara, 1988.

حنیف قلندری

جَابِرُ بْنُ حَيَّانَ، ابو عبدالله جابر بن حیان بن عبدالله — که با نسبت‌های ازدی، کوفی و طوسی و لقب صوفی شناخته شده است — عالم کیمیا و فیلسوف شیعی سده ۲/۸ م که مجموعه بزرگی از آثار در کیمیا و فلسفه طبیعی به او منسوب شده است.

شخصیت جابر و مسئله جابری: در نسخه‌ای از کتاب الرحمة جابر تاریخ وفات او سال ۲۰۰ق/۸۱۶ م ذکر شده است (نک: کراوس، جابر، ۱/۶). هولمیارد بر اساس داده‌های مأخوذ از رسائل جابر و کتب تراجم و تاریخ، خصوصاً بر پایه گزارشی از اخبار الطوال دینوری (ص ۲۸۶) در خصوص شخصی به نام حیان العطار (که هولمیارد او را پدر جابر می‌داند) و دیگر داده‌های کهن، به این نتیجه رسیده که تولد جابر در اوایل سده ۲ق/۸م، و وفات او در اواخر همان سده بوده است («مقاله...»).

1. «An Essay...»

نشدن عبور زهره و عطارد دلیل بر این نمی‌شود که افلاک این دو سیاره بالاتر از فلک خورشید قرار داشته باشند، زیرا این دو هیچ‌گاه روی خطی که چشم ما را به خورشید وصل می‌کند، قرار نمی‌گیرند، اما برخلاف بطلمیوس افلاک این دو را بالاتر از فلک خورشید قرار می‌دهد. دلیل او این است که اگر عطارد و زهره زیر خورشید باشند، باید اختلاف منظر آنها بیش از خورشید باشد، در حالی که، به اعتقاد جابر هیچ یک از این دو سیاره اختلاف منظر محسوس ندارند (ص ۱۹۴-۱۹۸). در دو باب پایانی کتاب هم به استقامت و رجوع سیارات و عرضهای آنها پرداخته شده است.

این کتاب کاملاً نظری است، شامل هیچ عدد یا جدولی نیست و جابر بیش از همه در آن مهارت خود در ریاضیات را نشان داده است. افزون بر این، جابر به‌رغم تمامی انتقادهایی که به بطلمیوس وارد می‌کند، خود رصدگر نبوده، و سخنان خود را بر رصد جدیدی مبتنی نکرده است (لورچ، همانجا)، هرچند جابر در نقد خود بر کتاب بطلمیوس به لزوم سازگاری مدل‌های او با اصولی که خود او عرضه کرده، توجه داشته است (بطروجی، II/53)، روش او در نقد مجسطی با آنچه این هیشم در الشکوک آورده، متفاوت است (نک: سامسو، 202-224) و از این‌رو، می‌توان گفت که جابر در این مورد نیز تأثیر مستقیمی از دانشمندان شرق سرزمینهای اسلامی نگرفته است. همچنین نقد او بر بطلمیوس با نقد دیگر منجمان و فیلسوفان اندلسی قرن ۶ق/۱۲م، مانند ابن طفیل و بطروجی (ه م) و ابن رشد — که تمهیدهایی چون فلک خارج مرکز و فلک تدویر را نمی‌پذیرفتند و به نوعی خواستار بازگشت به مدل افلاک متحدالمرکز ائودوکسوس و ارسطو بودند (دوئم، II/131) — متفاوت است (قس: «زندگی‌نامه»، XV/35).

قنطی از تحریر کتاب جابر توسط ابن میمون و ابن سمعون (ه م) یاد کرده (ص ۳۹۲-۳۹۳)، و نیز گویا قطب‌الدین شیرازی خلاصه‌ای از این کتاب فراهم آورده است (همانجا؛ نیز نک: لورچ، «ابزارها»، 32 که به نسخه‌ای از این اثر در بادلیان (شم 3 thurston) اشاره کرده است). این کتاب نزد دانشمندان مسلمان در اندلس شناخته شده‌تر بوده است. برخی از محققان معتقدند که این رشد در نگارش مختصر المجسطی از اصلاح، بسیار بهره برده است (نک: لی، 40-42).

حدود ۲۰ نسخه خطی از ترجمه لاتینی اصلاح موجود است. این ترجمه توسط گرارادوس کرمونایی صورت گرفته، و ظاهراً در ۱۱۷۵م/۵۴۴ق به پایان رسیده است. دو نسخه از ترجمه‌های این کتاب به خط رگیوموتانوس است. ترجمه اصلاح در ۱۵۳۴م/۹۴۰ق در نورمبرگ به چاپ رسیده است (لورچ، همان، ۹۱-۹۰). اصلاح دو بار هم به زبان عبری ترجمه شده؛ از این دو ترجمه، اولی توسط موسی بن تبون در ۶۷۲ق/۱۲۷۴م، و دیگری

10 Eylül 2017

MADDE YAZIMI ANTIKİTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

1499 CAPEZZONE, Leonardo. Remembering, knowing, imagining: approaches to the topic of memory in medieval Islamic culture. *Texts in transit in the medieval Mediterranean*. Ed. Y. Tzvi Langermann and Robert G. Morrison. University Park (PA): Pennsylvania State University Press, 2016, pp. 85-100. Discusses the epistemology of memory and related concepts in works by Rufus of Ephesus, Nemesius of Emesa, Pseudo-Ibn al-Muqaffa', Pseudo-Jābir ibn Ḥayyān, the Brethren of Purity, al-Fārābī, and 'Abd al-Jabbār.

Cabir b. Hayyan
030058

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

21 Kasım 2017

1802 LORY, Pierre. Aspects de l'ésotérisme chiite dans le *Corpus Gâbirien: les trois Livres de l'Elément de fondation. Al-Qantara: Revista de Estudios Arabes*, 37 ii (2016) pp. 279-298. Abstract(s): English.

Balinye
020362
Calir b. Hay
030058

26 Kasım 2017

MADE İZMİR İLİNDEN TAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

1621 CAPEZZONE, Leonardo. Remembering, knowing,
imagining: approaches to the topic of memory in
medieval Islamic culture. *Texts in transit in the
medieval Mediterranean*. Ed. Y. Tzvi Langermann
and Robert G. Morrison. University Park (PA):
Pennsylvania State University Press, 2016,
pp. 85-100. Discusses the concept of memory and
related epistemological notions in works by
Pseudo-Ibn al-Muqaffa', 'Abd al-Jabbār, Rufus of
Ephesus, al-Fārābī, Nemesius of Emesa, Pseudo-Jābir
ibn Hayyān and the Brethren of Purity.

Ibn al-Muqaffa
090335
Kadi Abdülcebba
110074
Farabi
Cabit b. Hayyan
030058

26 Kasım 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SUNMA GELEN DOKÜMAN

- 1799 CARÜSİ, Paola. Iznîqî and Jâbir, *Sirr* and *Miftâh*: *Cubir b. Hayyân* two authors, four titles, one alchemical treatise. *Al-Qantara: Revista de Estudios Arabes*, 37 ii (2016) 090058 pp. 299-327. "An alchemical Arabic treatise alternatively entitled *Miftâh al-hikma*, *Miftâh jammât al-khuld*, *Sirr al-asrâr* and *Sirr al-sârr wa-sirr Kullûddin İbn al-asrâr* is attributed in its manuscripts to two different authors: al-Iznîqî and Jâbir b. Hayyân." 111450
Abstract(s): Spanish.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

26 Kasım 2017

1582
Cabir bi Hayyan
030058
Hilmet
08/2018

LORY, Pierre. Aspects de l'ésotérisme chiite dans le Corpus Găbirien: les trois Livres de l'Elément de fondation. *Al-Qanţara: Revista de Estudios Arabes*, 37 ii (2016) pp. 279-298. Abstract(s): English.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELLEN DOKÜMAN

30 Nisan 2018

الدرّة المكنونة

رساله‌ای عربی از سده دوم هجری

درباره رنگ آمیزی شیشه از جابر بن حیان*

احمد یوسف الحسن^۱
ترجمه حمیدرضا نفیسی^۲

Cabir b. Hayyan
030058

مقدمه

در این نوشته تاریخ رنگ آمیزی شیشه بر پایه کتاب الدرّة المكنونة^۱ که نسخه خطی آن به تازگی کشف شده است، بررسی می‌شود. مقاله با معرفی جابر بن حیان، فیلسوف و شیمی‌دان آغاز می‌شود. هنر نقاشی جلادار روی شیشه^۱ در سوریه و در دوره امویان در سده هشتم میلادی / دوم هجری پیدا شد و به سرعت در سرزمین‌های همجوار اشاعه یافت. در مقاله حاضر آثاری به زبان عربی تا سده هفتم هجری و کتاب های پیش از اسلام و لاتینی درباره دستورالعمل‌های رنگ کردن شیشه مرور می‌شود. دستورالعمل‌های تهیه شیشه رنگی با قالب‌گیری در آثار غیر عربی بسیار اندکند و نقاشی جلادار روی شیشه در هیچ رساله غیر عربی حتی در کارهای تئوفیلوس و نری ذکر نشده است، همچنین رنگ آمیزی گوه‌های شیشه‌ای به طریق نفوذ دادن رنگ هم در آنها ذکر نشده است. در این مقاله دستورالعمل‌های کتاب الدرّة المكنونة با نتایج تجزیه و تحلیل اشیای شیشه‌ای رنگین موجود از دوران تمدن اسلامی مقایسه می‌شود. مواد ضروری اصلی در هر دو مورد ترکیبات مس و نقره است و بین نحوه رنگ آمیزی این اشیاء و دستورالعمل‌های منبع مذکور تطابق واضحی دیده می‌شود.

جابر بن حیان رساله متحصر به فردی از دستورالعمل‌های فنی نوشت که درباره ساخت شیشه رنگی^۲، شیشه منقوش جلادار، رنگ آمیزی گوه‌ها، پالایش مروراید و ساخت انواع جواهر مصنوعی و اشیای

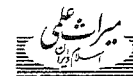
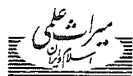
* Arabic Science and Philosophy, vol. 19 (2009) pp. 121- 156.

^۱ پانویس‌ها و ارجاع‌ها به منابع تا حدی اصلاح و تعدیل شده‌اند. مقاله اصلی شامل پیوستی است که در آن ترجمه انگلیسی نمونه‌هایی از دستورالعمل‌های الدرّة المكنونة آمده است. - میراث علمی.

^۲ درباره نویسنده مقاله بنگرید به میراث علمی اسلام و ایران، شماره اول، ص ۱۴۹-۱۵۰.

^۳ کارشناس مهندسی مکانیک، hr2nafissi@yahoo.com

^۴ در مکتون: مروراید قیمتی و خوشاب (دهخدا). - م.

سازی بود) درج شود. همچنین وی قبلاً نامهای درباره لم‌های شماره ۲ و ۳ نوشته بود (که اکنون ناپدید شده است).
v آقای اولاف اشمیت به من یادآوری کرد که برهان بی واسطه‌ای از لم دوم در اختیار است وقتی بدانیم که خط واصل مرکزهای ثقل مثلث‌های قاعده‌های r1d0 و kمان ۲:۵ همدیگر را قطع می‌کنند. جالب است بدانیم که این مطلب، منشأ کشف لم دوم توسط کوهی بوده است.

vi اصول اقلیدس، مقاله دوازدهم، قضیه ۱۰.

vii البته چنان که ارشمیدس در مقدمه‌اش بر روش خود می‌گوید، ائودوکسوس نیز قبلاً این قضیه را اثبات کرده است.

viii کره و استوانه، مقاله اول، تبصره قضیه ۳۴: بستجید یا روش، گزاره ۲.

ix در نوشته‌ای که اکنون ناپدید شده، اولین مورد که باید توسط ارشمیدس اثبات می‌شد، مخروط است. زیرا ارزش عددی در مقدمه روش عرضه شده است. نسبت مربوط به سهمی گون در روش (گزاره ۵) محاسبه و در اجسام شناور (II گزاره ۲) یادآوری شده است. مورد تیمکره نیز در روش (گزاره ۶) عرضه شده است. دو ارزش متعلق به سطوح صاف در تعادل اشکال مسطح (II ۱۳-۱۴)، به ترتیب II، ۸؛ مورد مثلث نیز در گزاره III، ۲۵ مکانیک اثر هرون - که زبان عربی باقی مانده - مورد بررسی قرار گرفته است. آخرین گزارش به وضوح بیان نشده است، اما به راحتی از گزاره ۱۲ در روش استنتاج می‌شود (نک: Heath, The Method of Archimedes, p. 40).

x ترجمه عرضه شده در اینجا کوتاه شده است؛ نسخه خطی شماره ۴۸۳۲ ایاصوفیا (استانبول)، برگ ۱۳۰، سطر ۲۵ تا برگ ۱۳۱، سطر ۲۴.

xii متن عربی که در اینجا ترجمه شده، در نسخه خطی شماره ۴۸۳۰ ایاصوفیا (استانبول)، برگ ۱۵۵، سطر ۴-۱۵۵، سطر ۱۳ (که در پیوست آمده) و در نسخه خطی شماره ۴۸۴۵ ایاصوفیا، برگ ۳۶- برگ ۳۷، (که با نسخه قبلی تطبیق کرده‌ایم) وجود دارد. رونوشت سومی در گنجینه فیض الله (Sezgin, GAS, V, p. 320) وجود ندارد و کاوش‌های ما بی‌حاصل بوده است.

xiii جملات ابوالفتح مبهم هستند اما به نظر می‌رسد که کار او بیشتر شامل توضیح محاسبات ارشمیدس است (که می‌دانیم بسیار کوتاه شده هستند) تا پرکردن نقائص متن (نک: نقد ابوالفتح در همین مقاله).

xiv از چهار نامه به جا مانده از مکاتبات کوهی و صابی، اولین نامه (شماره ۴۸۳۲ ایاصوفیا، برگ ۱۲۹، سطر ۲-۱۹) شامل سؤال صابی و دومین نامه (۱۲۹، سطر ۲۱-۱۳۱، سطر ۷) پاسخ کوهی است. لذا نامه پیشین کوهی موجود نیست.

xv همان نامه‌ای که در دسترسمان نیست (نک: پی‌نوشت‌های ۳ و ۱۲ در همین مقاله).

xvi این تاکید در تضاد با چیزی است که خود کوهی اظهار می‌کند (نک: پاراگراف اول). آیا ابوالفتح نامه را به طور سطحی خوانده، که این اطلاعات را از دو کتابی که می‌شناخته به دست آورده است؟ احتمال اول را نمی‌توان کنار گذاشت.

xvii «المنطق» عنوانی است عربی برای «عنوان منطقی ارسطو (که ریطوریتقا و بوطیقان نیز به آن افزوده شده‌اند) و منظور از (صناعات) البرهان همان اتالوطیقائی ثانی است.

xviii وقتی در پایان نقد خود نشان می‌دهد که لم دوم نیز در مورد دو قطاع قابل اعمال نیست، از این اصل استفاده می‌کند که «مطابق آنچه هرون مکانیک‌دان (المیخائیلی) در مقاله [دوم] از اثرش درباره بالا بردن اجسام سنگین نشان می‌دهد، مرکز ثقل یک مثلث متساوی‌الساقین در فاصله یک سوم ارتفاع آن است. هرون در واقع مورد مثلث را در کتابش به نام مکانیک - که در عربی کتاب فی رفع الاثیاب الثقیلة عنوان گرفته - پرداخته است.

02 Temmuz 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

ARTICLES

- 3501 ALLAF, Mashhad al-. Jābir on inductive reasoning and metaphysics: a chemist's perspective on philosophy of science and the eternity of the world. *Journal of Islamic Philosophy*, 10 (2016) pp. 3-18. *Ca br r k Hayy a* 030058

01 Ocak 2019

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

- 3507 LORY, Pierre. Aspects de l'ésotérisme chiite dans le *Corpus Gâbirien: les trois Livres de l'Élément de fondation. Al-Qanâra: Revista de Estudios Arabes*, 37 ii (2016) pp. 279-298. Abstract(s): English.

Cabiriyye
030058
Bakiriyye
020362

01 Ocak 2019

01 Ocak 2019

- 3504 CARUSI, Paola. Iznîqî and Jâbir, *Sirr* and *Miftâh*: *Carib. b. Hayyân*
two authors, four titles, one alchemical treatise. *030058*
Al-Qantara: Revista de Estudios Arabes, 37 ii (2016)
pp. 299-327. "An alchemical Arabic treatise
alternatively entitled *Miftâh al-hikma*, *Miftâh jannât*
al-khuld, *Sirr al-asrâr* and *Sirr al-sârr wa-sirr* *Kutbuddîn*
al-asrâr is attributed in its manuscripts to two *Iznîqî*
different authors: al-Iznîqî and Jâbir b. Hayyân." *11456*
Abstract(s): Spanish.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

02 Temmuz 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

ALLAF, Mashhad al-. Jābir on inductive reasoning and metaphysics: a chemist's perspective on philosophy of science and the eternity of the world. *Journal of Islamic Philosophy*, 10 (2016) pp. 3-18. 030058

MADDE YAYIMLANDIKTAN
S. GELEN DOKÜMAN

02 Temmuz 2018

ibnū'l-Muqaffā³¹¹⁹
030335
Kadi Abdülcebbar
110074
Cebir b. Hayyān
030058

CAPEZZONE, Leonardo. Remembering, knowing, imagining: approaches to the topic of memory in medieval Islamic culture. *Texts in transit in the medieval Mediterranean*. Ed. Y. Tzvi Langermann and Robert G. Morrison. University Park (PA): Pennsylvania State University Press, 2016, pp. 85-100. Discusses the epistemology of memory and related concepts in works by Pseudo-Ibn al-Muqaffā', 'Abd al-Jabbār, Rufus of Ephesus, al-Fārābī, Nemesius of Emesa, Pseudo-Jābir ibn Ḥayyān and the Brethren of Purity.

02 Temmuz 2018

MADDE TAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Cabir b. Hayyan

030058

Farabi

060050

İbnü'l-Muqaffa

090335

2843

CAPEZZONE, Leonardo. Remembering, knowing, imagining: approaches to the topic of memory in medieval Islamic culture. *Texts in transit in the medieval Mediterranean*. Ed. Y. Tzvi Langermann and Robert G. Morrison. University Park (PA): Pennsylvania State University Press, 2016, pp. 85-100. Discusses the epistemology of memory and related concepts in works by Pseudo-Ibn al-Muqaffa', 'Abd al-Jabbār, Rufus of Ephesus, al-Fārābī, Nemesius of Emesa, Pseudo-Jābir ibn Hayyān and the Brethren of Purity.

Cabir b. Hayyan

٥٣٥٥٨

المعارف في بلاد الشام من القرن الأول إلى الخامس للهجرة (السابع إلى العاشر مئتي) بيار لوري

الجمهورية العربية السورية
وزارة التعليم العالي - جامعة دمشق

تاريخ المعرفة ومعرفة التاريخ

عند جابر بن حيان

03 Mart 2019

بيار لوري

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

المؤتمر الدولي الثامن

تاريخ بلاد الشام

المعارف والعلوم من القرن الأول إلى الخامس الهجري
السابع إلى العاشر ميلادي

أورثتنا الكيمياء، ناطقة باللسان العربي، أدبيات وافرة، تتقاطع فيها حضارات عدة. وهي تنتسب صراحة إلى ماضٍ إغريقي ويوناني - مصري، كما تكثُر فيها المقبوسات عن أصحاب الكيمياء (الحكماء = الفلاسفة) القدماء؛ لا بل إن حواشي كاملة من العقائد الفلسفية (=الكيمياء) باللسان العربي تحيل إلى أقداء من العصور القديمة، المبكرة والمتأخرة. ولقد نهض باحثون أعميون لاقتفاء أثر هذه المصادر وخصصوا لها أعمالاً باهرة، نخص بالذكر منها دراسات باول كراوس. ومع ذلك فإن العمل المتبقي لا يزال كثيراً.

لكن السؤال المطروح هنا هو بالحري حول معرفة المغزى من هذه المقبوسات عن مصنفات قديمة، مغلوطة النسب غالباً، لماذا استشعر مؤلفون، لا لبس في إسلامهم ولا مرأى فيه، حاجة الاقتباس عن فيثاغورث أو أفلاطون

* دكتور في الدراسات العربية والإسلامية، مختص بالتصوف. مدير دراسات في المدرسة التطبيقية للدراسات العليا، القسم الخامس (علم الدين). نشر مؤلفات ومقالات عديدة في التفسير الصوفي للقرآن ولصناعة الكيمياء ولعلم الحروف وفي تعيين الرؤيا في التراث الإسلامي يشغل حالياً منصب المدير العلمي في المعهد الفرنسي للشرق الأدنى (دمشق).

٢٧٣ - ٢٩٢

الجزء الأول

Dimaşk : Camiata Dimaşk, 1430/2009 -
İSAM 05-265334

پس از بررسی این محل، هاوونی که در آن قطعه‌ای طلا به وزن ۲۰۰ رطل وجود داشت، کشف شد. به نظر ابن ندیم جابر به علت مناسب بودن آب و هوای کوفه به کار کیمیاگری می‌پرداخت. احتمالاً جابر برای جعفر برمکی، کتابی دربارهٔ صناعت فاخر کیمیا نوشته و در آن آزمایش‌های عجیبی را دربارهٔ یک روش بسیار پیشرفتهٔ کیمیاگری وصف کرده است (ابن ندیم، همان جا؛ دانشنامهٔ جهان اسلام، ذیل مدخل).

پس از ضعیف شدن برمکیان، جابر مخفیانه به زندگی در کوفه ادامه داد و طبق روایتی تا زمان خلافت مأمون (حکومت: ۱۹۸-۲۱۸ ق) زنده بود. بنابر روایتی دیگر در ۲۰۰ ق در شهر طوس در حالی که کتاب الرحمه را زیر بالین داشت، درگذشت (هولیمارد، ص ۶۶ به بعد).

موضوع دیگری که دربارهٔ جابر با شک و شبهه مطرح می‌شود آن است که آیا وی شاگرد امام جعفر صادق (ع) بوده است یا نه؟ در میان منابع مهم رجالی شیعی از قبیل رجال النجاشی و رجال الطوسی نام جابر بن حیان در میان اصحاب امام جعفر صادق (ع) نیامده است، اما برخی از مؤلفان نظیر ابن خلکان (همان جا)، ابن ندیم (همان جا)، ابن طاووس (ص ۱۴۶)، صفدی (ج ۱، ص ۳۴، ۱۹۶۲)، امین (ج ۴، ص ۳۰)، صدیق حسن‌خان (ج ۲، ص ۴۶۲)، و تستری (ج ۲، ص ۵۰۶-۵۰۷)، جابر را از شاگردان امام جعفر صادق (ع) دانسته‌اند.

جابر در رساله‌هایش ادعا کرده که تمام آثارش با نظارت امام ششم نوشته شده است، اما به نظر برخی از پژوهشگران، از نظر زمانی، این موضوع ناممکن است. به نظر پل کراوس، پژوهشگر چک، مجموعهٔ آثار جابر دستاورد مشترک یک مکتب بوده است نه

جابرین حیان دانشمند سدهٔ دوم هجری قمری است که آثاری در زمینهٔ کیمیا، مذهب، فلسفه، طب، ریاضیات، نجوم، و موسیقی به او منسوب است.

مسئلهٔ وجود داشتن یا نداشتن جابرین حیان یکی از موضوعات جنجالی تاریخ و تاریخ علم در سدهٔ اخیر به‌شمار می‌آید. پژوهشگران دربارهٔ این موضوع استدلال‌های مختلفی کرده‌اند. پیشینهٔ این شبهات به قرن چهارم بازمی‌گردد. برای نخستین بار نام جابر در تعالیق (تعلیقات) ابوسلیمان منطقی سجستانی آمده است. همان زمان ابوسلیمان در صحت انتساب آثاری که از آن جابر می‌دانستند، شک کرده بود، اما ابن ندیم با تألیف الفهرست در ۳۷۷ ق، کوشید این شبهات را برطرف کند (ابن ندیم، ص ۴۲۰؛ زندگینامهٔ علمی دانشمندان اسلامی، ج ۱، ص ۳۵۰).

در آثار کیمیایی ابن اَمیل و ابن وحشیه، در قرن چهارم هجری از آثار جابر نام برده شده است و در منابع مربوط به شرح حال و مانند آن، جابر را معرفی کرده‌اند. گاهی او را کوفی و زمانی آزدی نامیده‌اند؛ زیرا بنابر برخی گزارش‌ها، جابر از قبیلهٔ آزد در کوفه بوده است. گاهی نیز به سبب گرایش او به تصوف، او را صوفی خوانده‌اند. ابن خلکان نیز او را طرسوسی خوانده است (ابن ندیم، ص ۴۲۰-۴۲۱؛ قفطی، ص ۱۶۰؛ ابن خلکان، ج ۱، ص ۳۲۷).

اکثر منابع موجود سال تولد وی را ۱۰۳ یا ۱۰۴ اق گفته‌اند. در برخی منابع آمده که جابر در کوفه و بغداد زندگی می‌کرده است، اما دربارهٔ زمان اقامت وی در این شهرها اطلاعات دقیقی در دست نیست. در لابه‌لای این منابع و گزارش‌ها حتی به نشانی خانهٔ جابر در بغداد و کشف آزمایشگاه او در کوفه، در زمان عزالدوله دیلمی (حکومت: ۳۵۶-۳۶۷)، نیز اشاره شده است.

علی اکبر ولایتی، ve dğr.; تقویم تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و

ایران، (جلد دوم) تهران: انتشارات امیرکبیر، ISAM DN. 260935

Jābir b. Ḥayyān
030058

J

Jābir b. Ḥayyān

Jābir b. Ḥayyān (b. first half of the second/eighth century, d. c. 200/815?) is the alleged author of a vast corpus of mainly alchemical writings. Scholars, however, dispute his very existence and his authorship of that corpus.

1. BIOGRAPHY

The earliest biography (with extensive bibliography) is in Ibn al-Nadīm's *Fihrist* (c. 380/990, ed. Flügel, 354–8, ed. Sayyid, 2/1:450–8, trans. Fück, 95–104). From this and other biographic accounts—e.g., Ṣā'īd al-Andalusī, 61, trans. Blachère, 111; Ibn al-Qifṭī, 160–1; Ibn Khallikān, 1:291 n. 128 (on Ja'far al-Ṣādiq); Ḥājji Khalīfa, ed. Flügel, 5:34, 79, ed. Yaltakaya and Bilge, 2:1386, 1415; and al-Dīnawarī, 334–7 (on a certain Ḥayyān, perhaps Jābir's father, but see Delva)—we can draw the following picture (Kraus, *Jābir*, 1:xxxvi–xlvi; Holmyard, *Jābir*, 1–3; Holmyard, *Essay*; Holmyard, *Alchemy*, 66–71; Kraus and Plessner; *GAS*, 4:133–5; Ullmann, 200–1): Jābir's name was Abū Mūsā (or perhaps Abū 'Abdallāh) Jābir b. Ḥayyān al-Kūfī. His father, Ḥayyān, seems to have been

a druggist from Kufa who was involved in the 'Alid uprisings of the early second/eighth century (against this identification see Delva). Probably born in Kufa, Jābir seems to have been of Arab descent (and therefore sometimes called al-Azdī, “of the Azd tribe”). He often bears the *nisba* al-Ṣūfī, which refers perhaps to the generally close relationship between Ṣūfism and some forms of alchemy (Ullmann, 196–7, 227; Lory, *Alchimie*); like his father, he seems to have had Shī'ī inclinations. The sixth Shī'ī Imām, Ja'far al-Ṣādiq (d. 148/765), appears as his master in many of his writings. Ibn al-Nadīm mentions, however, that some people thought that the phrase “our master Ja'far” referred not to Ja'far al-Ṣādiq but rather to Ja'far al-Barmakī. In fact, Jābir is said to have been close to the caliph Hārūn al-Rashīd (r. 170–93/786–809) and the Barmakids (a non-Arab family of *wazīrs* and administrators who supported the first five 'Abbāsīd caliphs), especially Yaḥyā b. Khālīd al-Barmakī and his sons Ja'far, Khālīd, and al-Faḍl. After the fall of the Barmakids, in 187/803, Jābir is said to have returned to Kufa, where he lived until his death, probably around